ૐ

"નિર્ભાગી નિર્મળા"

યાને

(એક યુવકની કરૂણાજનક પ્રેમ કથા!)

લેખક, "મણિકાન્ત."
તે
શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા હળધરવાસવાળા.
"મણિકાન્ત-કાવ્યમાળા" "પાપી પિતા અને સદ્ગુણી સીતા"
તથા "જ્ઞાન પ્રવાહ" "સુબોધ-બિંદુ" "બ્રહ્મહત્યા! યાને
આપઘાત કે, ખૂન" "પ્રીત મંગળમય" ઈ૦ ના લેખક.
(ઠે. ગાયવાડી માધવજી હાંસરસીનો નવો માળો-મુંબઈ.)

પ્રકાશક
વાડીલાલ હરજીવનદાસ બરોડીયા.
ઠે. મેસર્સ-મયેરજી, વાડીલાલની કું૦-કાલબા-મુંબઈ.

અમદાવાદ શાહપુર વનમાળી વાંકાની પોળમાં હરીભાઈ
દલપતરામે પોતાના "ગ્રન્થોદય" પ્રેસમાં છાપી

સંવત ૧૯૭૧. સને ૧૯૧૫.

આવૃત્તિ ૨ જી પ્રત ૧૨૫૦.

કીંમત રૂ. ૦-૩-૦

અર્પણ પત્રિકા.

૬ : ૨

શ. શ. મુરબ્બી વૈદ્યરાજ,

છગનલાલ કીરપારામ ભટ્ટ,

શુભ સ્થાન—નરોડા.

આપ મ્હારી જ્ઞાતિના એક પરોપકારી સદ્‌-ગૃહસ્થ અને ખ્યાતી પામેલા વૈદ્યરાજ છો. સ્વજ્ઞાતિના અને ગરીબ વર્ગના રોગીઓ પાસેથી દવાના પૈસા નહિંજ લેવા એ આપનો અડગ ટેક પ્રશંસા પાત્ર છે. પરમાત્માની કૃપાથી અને આપનીજ દવા તથા ખંતથી હું સખ્ત માંદગીમાંથી હાલ સારો થયો છું. તો આપના એ ઉત્તમ ગુણ અને આભારથી આકર્ષાઈ આ લઘુ પુસ્તક આપને સ્નેહ સહિત સમર્પણ કરૂછું.

"દીવાળી" સંવત ૧૯૭૧
ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીના
નવા માળા—મુંબઈ.

લી. શુભેચ્છક
"મણિકાન્ત."

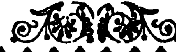
પ્રસ્તાવના.

--ગઝલ--

ધરી કર પ્રેમની માળા સુકન્યા અર્પવા આવી;
કરમહિણુ હાર ત્હેં તોડયો, હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?
સુધાની છે ભરી પ્યાલી કરી ઉંધી કરે ઝાલી;
અલૌકિક લાભ કાં છોડયો ? હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?
મનોહર કાચનો પ્યાલો મુરખના હાથમાં આપ્યો;
પછાડી પૃથ્વિમાં ફોડયો, હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?
સુવાસિત પુષ્પ આપ્યાં તે છરીથી ત્હેં છુંદી નાંખ્યાં;
કહે શું લાભ ત્હેં કાઢયો ? હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?
હતી સૌ હાથમાં બાજી તથાપી દાવ તું હાર્યો;
ખરો પાસો નહિં પાડયો, હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?
હતું પરમાર્થ કરવાનું હતી હા ! સુખની આશા !
તજી એ રાહ તું દોડયો, હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?
ભરૂસો તુજ પરે લાવી ગરિબ ગૌ આશરે આવી;
દયામાં જીવ ના જોડયો, હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?
અરે ! અફ્સોસ કરવાથી હવે શું હાથમાં આવે ?
નકામી પાડય ના રા'ડયો, હવે પસ્તાઇ શું કરવું ?

" મણિકાન્ત. "

—સોરઠા—

(૧)

નિર્મળ આપ્યું નીર, પાગલ ત્હેં પીધું નહિં !
ઢોળ્યું રેતી તીર, રે ! પસ્તાવો કાં કરે ?

(૨)

ખાવા આપી ખીર, ખાંતે કાં ખાધી નહિં ?
દિલ થા ના દિલગીર, ગયો સમય ના આવશે !

(૩)

મણિમય મુક્તામાળ મૂર્ખા કાં ફેંકી કુવે ?
પળ પળ ના સંભાળ, યાદ કરીને કાં રૂવે ?

(૪)

મનહર ને પ્રેમાળ, બાળા તરછોડી અરે !
દેહ તજ્યો તત્કાળ, માફ પાપ એ ના થશે !

(૫)

ફરશે બની ફકીર, છતાં ફિકર ટળશે નહિં !
કર્મે લખ્યું કથીર, કનક ગુમાવ્યું કર થકી !

"મણિકાન્ત."

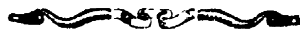

શ્રી હરિઃ

નિર્ભાગી નિર્મળા.

યાને

(એક યુવકની કરૂણાજનક પ્રેમકથા.)

પ્રેમ.

હરીગીત છંદ.

પ્રિય પાઠકો મમ પ્રેમની કરૂણાજનક કથની સુણી,
નયને વહે ના નીર તો છે વજ્ર છાતી તમ તણી;
આંસુ પડે છે આંખથી રે! આ કથા આલેખતાં,
કંપે કલમ મ્હારી અરેરે!! દગ્ધ થાઉં દેખતાં. ૧

* * *

કે કર્મના સંયોગથી છું બાળપણાનો હું દુઃખી,
માતા પિતા સ્વર્ગે ગયાં સંસારમાં મુજને મુકી.
નવ ભ્રાત ભગિની કે કુટુંબી કોણ મમ સંભાળ લે.
હું એકલો અવની વિષે રે! રે! દિલાસો કોણ દે? ૨

મમ વય વરસ નવની હતી ભણતો હતો નિશાળમાં,
મમ તાતના કો સ્નેહીએ લીધો મને નિજ ભાળમાં;

પાળે મને તે પ્રેમથી બસ પુત્ર પોતાનો ગણી,
ઓછું મને આવે નહિં, સંભાળ લેતા તે ઘણી. ૩
કન્યા વરસ વય પાંચની મેલી પતીને આશરે,
મમ પ્રેમી પોષકની પ્રીયા વ્હેલી ગઇ પ્રભુના ઘરે;
પત્નિ નવી લાવ્યા પિતા બાળા બિચારી પર બળે,
અંતર અદેખું તેહનું દિલમાં દયા કૈં ના મળે. ૪
દરરોજ બાળાને દઇ મ્હેણાં અતી સંતાપતી',
કન્યા કઠણ હૈયું કરી ઉત્તર અરે! ના આપતી;
દેખી હ્રદય મ્હારૂં બળે પણ હું પરાધિન શું કરૂં?
મુજને રખે રખડાવશે એ બ્હીક અંતરમાં ધરૂં. ૫
રમતાં અમે સાથે અહા! વઢતાં ઝઘડતાં ના કદા,
રે! સ્નેહ નિર્મળ એ હતો બસ સાંભરે છે હા! સદા;
એં રીત સુખ દુઃખમાં દિવસ ચાલ્યા ગયા કે હા! અરે!
કન્યા થઇ દશ વર્ષની હું પણ થયો મ્હોટો ખરે! ૬
રે! નવિન વહુના પ્રેમમાં પોષક પરાધિન મમ થયા,
જૂની પ્રિયાના પ્રેમને રે! શેઠજી વિસરી ગયા;
મ્હારી અને કન્યા તણી નીંદા સુણાવે શેઠને,
મુજને બતાવી બોલતી' કાઢો હવે આ વેઠને. ૭
મ્હોટો થયો માટે હવે આપો રજા તેને સહી.
ધંધો કરીને પેટ ભરશે છેક ન્હાનો છે નહિ;
અકળાવતી' અમને સદા ખાવા પુરૂં ના આપતી,'
બાળા બિચારીને નવી માતા બહુ સંતાપતી.' ૮

ઘરની પુઠે પુષ્પો તણી વાડી સુશોભિત હા! હતી,
હું પાણી પાતો આડને બાળા અરે! ત્યાં આવતી';
એકાંતમાં મળતાં અમે નિજ કષ્ટ વાત સુણાવતાં,
રોતાં' અમે બન્ને બહુ ચોધાર આંસુ આવતાં'. ૯
છાની રહે બાળા કહીને હું દિલાસો આપતો',
પણ હું પરાધિત શું કરૂં? ના કષ્ટ તેનું કાપતો';
અહા! નામ સુંદિર "નિર્મળા" ભૂલાય ના સ્વપ્ને કદી,
કન્યા કનકની પૂતળી મૃગલોચની મનહર હતી. ૧૦
રે! એક દિન ગુસ્સે થયા પોષક પ્રિયાના બોધથી,
જા! ત્હારૂં તું સંભાળી લે! ન્હાનો હવે તું કૈં નથી;
લાગ્યું બુરૂં મનમાં મને હું તુર્ત ચાલ્યો નીકળી,
પળ પોળના નાકે જતાં પ્રિય "નિર્મળા" સ્હામી મળી. ૧૧
નિશાળમાંથી આવતી'તી ઘેર તે કન્યા ભણી,
નિરખી નયનમાં અશ્રુ મ્હારા અજબ થૈ પોતે ઘણી;
મુજને કહ્યું "શશિકાન્ત" જાશો ક્યાં? નયનમાં નીર શું?
શું તાતજી ગુસ્સે થયા? કે માત બોલ્યાં મમ કશું? ૧૨
નિર્દોષ બાળા "નિર્મળા"! મુજ પુન્ય પરવારી ગયું,
રે! દોષ કો'નો છે નહિં મ્હેં જે બન્યું તે સૌ કહ્યું;
બાળા સુણીને થૈ દુઃખી "શશિકાન્ત" કૈં જાશો નહિં!
હું જૈ પિતાને વીનવું મમ અર્જ સાંભળશે સહી. ૧૩
હે! "નિર્મળે" મમ માટ કૈં તમ તાતને કે'શો નહિં!
પાછો ફરૂં હું ના કદી તસ્દી તમે લેશો નહિં!

ત્હારી ભલામણ તાત પાસે લેશ પણ નવ ચાલશે!
કટુ વચન માત સુણાવશે ગુસ્સે અતીશે તે થશે! ૧૪
બાળા બિચારી કરગરે દીન અર્જ આ મમ સાંભળો,
કટુ વચન સહન કરીશ હું કરૂણા કરી પાછા વળો;
તમ વણ મને ગમશે નહિં તમ વણ દિલાસો કોણ દે?
દિલનો વિસામો એક છે તે પણ અરે! જાતો રહે! ૧૫
બાળા તજી રોતી કઠણ હૈયું કરી ચાલ્યો ગયો,
મમ ઉજડ ઘર ઉઘાડીને રે! એકલો ત્યાં જૈ રહ્યો;
સ્નેહાળ એ બાળા મને બસ યાદ આવી ત્યાં બહુ,
રોતાં ગઇ રજની બધી એ કષ્ટ હું કો'ને કહું? ૧૬
ભણવું હવે મૂકી દીધું જ્યાં પેટ પીડામાં પડયો,
રે! ચાકરી કૈં શોધવા આખો દિવસ હું આથડયો;
લાગી નહિ કૈં ભાળ તે નીરાશ હું પૂરો થયો,
વિદ્યાગુરૂ મ્હારા હતા હું તેમના મંદિર ગયો. ૧૭
ઉદાર દિલના તે હતા મમપર દયા બહુ લાવતા',
મ્હારા સમા દુ:ખિયાપરે કરૂણા અતી દર્શાવતા';
મ્હેં વાત વિસ્તારી કહી ગુરૂજી થયા દિલગીર ખરે!
મુજને કહ્યું ગભરા નહિં રે'જે હવે મ્હારે ઘરે. ૧૮
મ્હેં હસ્ત જોડીને કહ્યું કરૂણા તમારી છે ઘણી,
મુજને અપાવો નોકરી એ યાચના શેવક તણી;
ગુરૂજી કહે આપું ભલામણ હું લખી તે લૈ જજે,
મમ મિત્ર અમદાવાદના છે શેઠ તેને આપજે. ૧૯

માલીક છે તે મીલના તુજને પગારે રાખશે,
મ્હારી ભલામણુ માનીને કૈં નોકરીમાં નાંખશે;
એ દિવસનો ભૂખ્યો હતો ભોજન કર્યું ગુરૂના ઘરે,
લૈ પત્ર અમદાવાદ જાવાનું કર્યું નક્કી ખરે! ૨૦
ગુરૂપત્નિ પણ ગુણિયલ હતાં મુજપર કરૂણા રાખતાં',
મમ સ્વર્ગવાસી માતનાં સહગુણી તે સહિયર થતાં';
મુજ કર્મની કથની સુણી અંતર બળ્યું તેનું ઘણું,
નિઃશ્વાસ નાંખીને વદ્યાં ધાર્યું ન થાયે આપણું. ૨૧
એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત મમ સહિયર હતી,
બન્ને સખી તમને લઇ મમ ઘેર મળવા આવતી';
તે સમય તું ને નિર્મળા મમ બારણે રમતાં હતાં.
તે દેખતાં અંતર અમારાં હર્ષમાં ડુબી જતાં.' ૨૨
શશિકાન્ત ને કન્યા તણું જોડું રૂડું આ છે ઘણું,
પ્રભુ જીવતાં જો રાખશે તો લગ્ન કરશું તે તણું;
એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત આનંદી થતાં,'
વ્હેવાણુ થૈશુ આપણે એવું પરસ્પર બોલતાં.' ૨૩
રે! દિવસ તે ચાલી ગયા સ્વર્ગે ગઇ બન્ને સખી,
આશા ગઇ તે સાથ બનશે વાત જે કર્મે લખી;
ગુરૂપત્નિના મુખથી સુણી સૌ વાત હું વિસ્મય થયો!
તે દિવસથી બસ સ્નેહ મ્હારો પ્યારમાં પલટાઇ ગયો! ૨૪
ઝણઝણુ થયા સૌ હૃદય કેરા તાર બસ આવેશમાં,
મમ શરિરની સઘળી નસોએ ખૂન ફરતું જોસમાં;

વમળે પડયો વિચારના નિંદ્રા સૂતાં આવી નહીં,
આલેખતો પ્રિય નિર્મળાની આકૃતી અંતર મહીં. ૨૫
હે ! નિર્મળે ! હે ! નિર્મળે ! તું પ્રેમમય બાળા ખરે !
મમ માટ તુજ અંતર વિષે શું ચાહ કૈં હોશે ? અરે !
ના એ બને ! ના એ બને ! બાળા હૃદય ભોળું ખરૂં,
ઉપકાર મુજ ઉપર કર્યો ઉપયોગ ખોટો કાં કરૂં ? ૨૬
નિર્દોષ કન્યા નિર્મળા પર તું કુદ્રષ્ટિ કાં કરે ?
રે ! રે ! હૃદય બસ શાન્ત થા ! કાં પાપના થેલા ભરે ?
એવા વિચારો યોજતાં રજની ગઇ ઉજાગરે,
તત્કાળ અમદાવાદ હું જાવા થયો તૈયારરે- ૨૭

*　　*　　*

એ વાતને બે વર્ષ અમદાવાદમાં વીતી ગયાં,
પણ નિર્મળાનાં પ્રેમ પુષ્પો હૃદયમાં પ્રફુલિત રહ્યાં;
કરમાય ના ! દુર થાય ના ! સુગંધ પણ જાતી નથી,
બાળા તણી મનહર છબી રે ! દુર રજ થાતી નથી. ૨૮
સ્વપ્ના વિષે પણ નિર્મળા ! ફરવા જતાં પણ નિર્મળા !
એકાંતમાં પણ નિર્મળા ! બસ યાદ આવે નિર્મળા !
જમતો હતો વીશી વિષે હું નોકરી મીલમાં જતો,'
ગુરૂના પ્રતાપે સર્વ વાતે હાલ તો સુખિયો હતો. ૨૯
પણ સ્વપ્ન આવ્યું એક દી ભયભીત હું તેથી થયો !
મમ પાસથી પ્રિય નિર્મળાને સીંહ ઉપાડી ગયો !

રે ! નિર્મળા પોકારતી' શશિકાન્ત વ્હારે આવજો !
જો પ્રેમ સાચો હોય તો આવી મને ઊગારજો ! ૩૦
હું સીંહુની પાછળ ગયો ઝટ સ્વાર ઘોડાપર થઇ !
પણ એટલામાં હા ! અરે ! મમ આંખ તો ઉઘડી ગઇ !
ના નિર્મળા ! ના સીંહ છે ! ના અશ્વને હું કયાં પડયો ?
રે ! ભેદ શ્યો આ સ્વપ્નનો ? વીચારના વમળે ચ્હડયો. ૩૧
ઉઠયો સ્હવારે કામ અટપી નોકરી પર હું ગયો,
પણ સ્વપ્ન ના વિસર્યું અરે ! ઉદ્વેગ એ અંતર રહ્યો;
છે નિર્મળા કૈં ભય વિષે બસ ભાસ મુજને એ થયો,
દિન આઠની લીધી રજા મમ ગામમાં સત્વર ગયો. ૩૨

* * *

ગુરૂના ઘરે મળવા ગયો પતિ પત્નિને પાયે પડયો,
આવ્યો ભલે શશિકાન્ત તું આનંદ અમ અંતર ચ્હડયો;
ગુરૂજી ગયા શાળા વિષે વાતો કરી સુખ દુઃખ તણી,
ગુરૂપત્નિ બોલ્યાં નિર્મળાપર કષ્ટની વૃષ્ટી ઘણી. ૩૩
જે દિવસ તું અહીંથી ગયો તે દિવસની બાળા દુઃખી;
મળવા મને તે આવતી' દીઠી કદી ના હસમુખી;
તુજને સદા સંભાળતી' ત્હારી ખબર તે પૂછતી',
નિજ કષ્ટ વાત કહી રડે ! હું અશ્રુ ત્હેનાં લૂછતી.' ૩૪
પત્નિ નવીના પાશમાં નિજ તાત પણ પરવશ થયા,
પુત્રી સુખી છે કે દુઃખી વાત્સલ્ય સૌ વિસરી ગયા;

માતા નવી જે કષ્ટ દે કન્યા સહન તે સૌ કરે,
અવધી નથી દુઃખની હવે બાળા બિચારી ક્યાં ઠરે ? ૩૫
વળી નિર્મળાના લગ્ન કેરી વાત પણ ચર્ચાય છે,
મ્હેં સાંભળ્યું છે કે વ્હીવા વંઠેલ સાથે થાય છે;
રે દુર્ગુણી ને છે જુગારી લગ્ન ના કોઈ કરે,
છે એ નવીનો કો સગો તે કાજ ખટપટ આદરે. ૩૬
છે લગ્ન થોડા દિવસમાં એવું બધે બોલાય છે,
પણ નિર્મળા માને નહિં તે રોજ ટંટો થાય છે;
મુજને કહેતી એ હતી મારી નહિં એને વરૂં,
માબાપ કરશે જુલ્મ તો બસ ઝેર પીને હું મરૂં. ૩૭
એ રીત કન્યાના પરે ઘેરાય છે દુઃખ વાદળું,
સુણતાં બળે અંતર અરે ! પણ ના ઇલાજે શું કરૂં ?
કરૂણાજનક કથની સુણી ગુરૂપત્નિના મુખથી અરે !
આંસુ ન માયે આંખમાં શું કષ્ટ આ કન્યા પરે ? ૩૮
બાળાપણે માતા મરી રે ! બાપ પણ વૈરી થયા ?
મોહાન્ધ શું એવા બન્યા ? કે હૃદયથી ત્યાગી દયા !
કિરતાર જગદાધાર કરૂણાવંત છો કેશવ તમે,
નિર્દોષ આ દંડાય તે ગોવીંદ કા તમને ગમે ? ૩૯

* * * *

નિજ કાર્ય પરવારી પ્રભાકર અસ્ત થાવા પરવરે,
પક્ષી પશૂ સૌ પ્રેમથી સ્થાનક ભણી પાછાં ફરે;

સુંદિર સરિતા તીર નિર્મળ નીર સૌ નારી ભરે,
ઠંડી પવનની લ્હેર આવે નિરખતાં નયનો ઠરે. ૪૦
ન્હાવા નદીમાં કૈં પડે સંધ્યા પૂજા કૈં જન કરે,
કપડાં ધુવે છે કૈંક ને કૈં તો હવા ખાવા ફરે;
સરિતા કિનારે શીવનું મંદીર સુંદિર છે જહાં,
સંધ્યા સમય અવલોકતો ઉભો હતો હું તો તહાં. ૪૧
શિરપર ધરી ગાગર સુશોભિત હંસચાલે ચાલતી,
તારૂણ્ય વયમાં પેસતી દેખી સુકન્યા આવતી;
બે વર્ષમાં આ શું તફાવત ! જોઇને વિસ્મય થયો,
કન્યા મટી તરૂણી થઇ રે ! રંગ બદલાઇ ગયો ! ૪૨
નિરખી મને આવી વદી શશિકાન્ત ક્યારે આવિયા ?
ના સ્મરણમાં આવી કદી હું ના હૃદયમાં લાવિયા ?
જે દિવસથી જૂદા પડયા તે દિવસની છું હું દુઃખી,
રે ! યાદ કરતી' રોજ હું ને ઇચ્છતી' તમને ગુમી. ૪૩
એવું વદીને સ્તબ્ધ થૈ આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
નિર્દોષ બાળા શાન્ત થા ! રે ! રે ! નિસાસા નાંખ–માં !
તુજ કષ્ટની કથની સુણી માશીતણા મુખથી અરે !
અંતર બળે મ્હારૂં અતી, છે જુલ્મ ઝાઝો તુજ પરે. ૪૪
હું ઉતર્યો છું ગામમાં વિદ્યાગુરૂજીના ઘરે,
મેળાપ મ્હારો ત્યાં થશે તું આવજે ફુરસદ મળે;
એવું સુણી બાળા ગઇ જળકાજ સરિતા પટ ભણી,
હું પણ પછી પુરમાં ગયો અંતર વિષે ચીંતા ઘણી. ૪૫

વળતે દિવસ આવી સુકન્યા નિર્મળા ગુરૂઆશ્રમમાં,
ગુરૂજી હતા શાળા વિષે ગુરૂપત્નિ ના અવકાશમાં;
બસ એકલાં બન્ને અમે વાતો કરી સુખદુઃખ તણી,
બાળા કહે હું શરણુ છું છે આશ અંતરમાં ઘણી. ૪૬
મા બાપના ધાર્યા પ્રમાણે લગ્ન કરવાની નથી,
માનીશ મીઠું મ્હોતને રે! લેશ ડરવાની નથી;
તુજ પ્રેમમય વાણી સુણી બાળા હ્રદય ઉભરાય છે,
મુજ શરણમાં લેવા ખુશીછું દિલ તને બસ ચ્હાય છે. ૪૭
ત્હારા પિતાજી પાસ આવી ને વિનવણી હું કરૂં,
અંતર વસે હરિ એમને ઇલાજ છેલ્લો આદરૂં;
બાળા સુણી શરમાઇ મુખડું લાલ કુન્દન સમ થયું,
આનંદની પળ એ હતી મન કષ્ટ સૌ વિસરી ગયું. ૪૮
રે! એ પળો! રે! એ પળો! પાછી ફરી ના આવશે,
ના દગ્ધ થાતા હ્રદયને નિર્મળ જળે ન્હુવરાવશે:
હે! નિર્મળા! ઓ! નિર્મળા! તું ટેક ત્હારો તોડજે!
કંગાલ થૈને કરગરૂં રે! રે! સમાધી છોડજે! ૪૯

* * * *

પાપ.

બીજે દિવસ ઉદ્ધાર પાલણહારને મળવા ગયો,
પાયે પડયો હું તેમને કરજોડીને ઊભો રહ્યો;
શું ખબર છે? શશિકાન્ત ત્હારી તું હવે સુખિયો થયો,
ના પત્ર એકે ત્હેં લખ્યો ઉપકાર સૌ વિસરી ગયો? ૫૦

તુજ કાજ જે ઠપકો દીધો માઠું તને લાગ્યું હશે,
ધરબ્હાર કાઢયો એમ જાણી જીવન ત્હારૂં સુધરશે;
મ્હેં નમ્રતા ધારી કહ્યું ઉપકાર ભૂલું ના કદી,
પાળક પિતા મમ આપ છો શરમાવશો ના કૈં વદી. ૫૧
શેવક સદા તૈયાર છે તમ હુકમ શીર ચ્હડાવવા;
આ જીંદગી છે આપની માલીક છો વણસાડવા;
મ્હારી હકીકત શેઠને મ્હેં સર્વ વિસ્તારી કહી,
પણ નિર્મળાની માગણી રસના થકીરે! થાય નહિં. ૫૨
તોપણ ધરી હિમ્મત કહ્યું ઓ! શેઠજી કરૂણા કરો!
હું નિર્મળાનો હસ્ત માગું અર્જ આ ધ્યાને ધરો!
રે! શબ્દ છેલ્લો સાંભળીને શેઠજી ગુસ્સે થયા!
ઓ! મુર્ખ તું આ શું બકે? આવે મને તારી દયા! ૫૩
ના શર્મ કૈં મન આવતી આશા નકામી કાં કરે?
શું ન્યાતમાં વર છે નહિ? કંગાલને કન્યા વરે!
ઓ! શેઠજી આ શું વદો? કંગાલ પણ છું સદ્‌ગુણી,
કટુ વચન ના કૈં બોલશો અંતર બળે એવું સુણી. ૫૪
હું નિર્મળાને ચ્હાઉછું છે નિર્મળાની પણ ખુશી,
આશીષ દ્યો અંતર તણીરે! ના બતાવો નાખુશી;
શું બોલતાં બ્હેકી ગયો? બાળા ભમાવી ત્હેં ખરે!
પાળ્યો ત્હને મેં પ્રેમથી બદલો મળ્યો તેનો અરે? ૫૫
રે! સર્પ કેસ બાળને પય પાઇને જે પાળશે,
મ્હોટો થતાં માલીકને દે ડંસ બદલો વાળશે;

પાળક પિતા ત્હારો બન્યો હું નિર્મળા ભગિની સમી,
કપટી કુદ્રષ્ટી કાં કરે? બુદ્ધિ બધી ત્હારી ભમી. ૫૬
જા! શ્યામ મુખ ત્હારૂં લઇ ના આવતો અત્રે ફરી
ઉપકાર હૈયે હોય તો પરદેશ જા! કરૂણા કરી;
મળતો હવે ના નિર્મળાને વચન મ્હારૂં માનજે,
માગી લઉં છું એટલું આભારને રજ જાણજે. ૫૭
વાણી સુણી પોષક તણી રે! રે! પરાધિન હું થયો,
અંતર તપ્યું તેથી અરેરે!! પ્રેમ પણ વિસરી ગયો:
રે! ઘાત કીધો પ્રેમનો આજે ઘણો પસ્તાઉં છું,
બળિદાન આપી રક્તનું હરદમ હવે સૂકાઉં છું ૫૮
એ પાપની માફી કદાપી આ ભવે મળશે નહિ,
પ્રાયશ્ચિત તેનું છે નહિ રે! તાપ તે ટળશે નહિ;
મેં હસ્ત જોડીને કહ્યું ઓ શેઠજી હું જાઉં છું,
રે! નિર્મળાથી હું જુદો આ જીંદગીમા થાઉં છું. ૫૯
પણ છે ભલામણ એજ કે, કન્યા કુવે ના નાખશો,
રે! મા વિનાની નિર્મળા પર રે'મ માયા રાખશો;
એવું કહી પાછો ફર્યો ના ત્યાં ઘડી ઊભો રહ્યો,
બાળા તજી હરિ આશરે હું ગામ ત્યાગીને ગયો. ૬૦

* * *

હું હાલ અમદાવાદમાં છું આઠ દિન આવે થયા,
પણ નોકરી પર મન નથી દિન શોકમાં જાગે વહ્યા,

ભોજન નથી કૈં ભાવતું ફરવા જવાનું ના ગમે,
નિંદ્રા ન આવે નયનમાં રે ! નિર્મળામાં મન ભમે. ૬૧
પણ પત્ર આવ્યો નિર્મળાનો દેખતાં ખુશ હું થયો,
વાંચી હકીકત ને પછી દુ:ખ અબ્ધિમાં ડૂબી ગયો;
અશ્રુ ન માયે આંખમાં રે ! પોક મૂકીને રડયો,
રે ! નિર્મળા ! ઓ ! નિર્મળા ! બે ભાન થૈને હું પડયો. ૬૨

પત્ર !

" શશિકાન્ત મારા લગ્નની કંકોતરી આ વાંચજો ! "
" કંકુ નથી મમ રક્તના છાંટા પડયા અવલોકજો ! "
" એ લગ્નની ચૉરી નથી પણ છે ચિતા તૈયારરે ! "
" મમ લગ્ન કરશે કાષ્ટથી પામીશ દુ:ખનો પારરે ! " ૬૩
" વાજાં નહિં ત્યાં વાગશે રે ! ગીત કો ગાશે નહિં ! "
" રોશે કકળશે સ્નેહિયો આનંદ વર્તાશે નહિં ! "
" એ લગ્નમાં ના આવશો અંતર દુ:ખાશે આપનું ! "
" મેળાપ ના મ્હારો થશે દર્શન થશે ત્યાં રાખનું ! " ૬૪
" જે વ્હાણમાં બેઠી હતી તે વ્હાણ વંટોળે ચ્હડયું ! "
" નાવિક તરી નાસી ગયો ના ફરજનું "નાણુ" નડયું ! "
" રે ! જૈ કિનારે તે ઉભો હિમ્મત વિના તે શું કરે ? "
" દરિયે ડુબૂશું હાય હું આશા ભરી છું હા ! અરે ! " ૬૫
" આ ઝેરનું પ્યાલું પિતાં અટકાવનારૂં કો નહિં ! "
" જનુની જતાં આ જગતમાં રે ! હાય ! મ્હારૂં કો નહિં ! "

" બસ જોરથી આરામ છે એ વીણુ ત્યારૂં કો નહિં ! "
" છે સ્વાર્થમય સંસાર જીવડા જાણુ ત્હારૂં કો નહિં ! " ૬૬
" બાપ્પા બન્યા દુશ્મન અરે ! રાખ્યો ભરૂસો તમપરે ? "
" ત્યાગી તમે ચાલી ગયા કર્મે લખેલું ના ફરે ? "
" જો પ્રેમ મુજપર હોય તો "શશિકાન્ત" તે વિસરી જજો ! "
" નિર્ભાગી કન્યા નિર્મળાને કો' દિવસ સંભારજો ? " ૬૭

*　　　*　　　*　　　*

બે રાત્રિને બે દિવસ રે ! બેભાનમાં ચાલી ગયા,
આંખો ઉઘાડી જોઉં તો ગુરૂદેવનાં દર્શન થયાં;
ગુરૂપત્નિ પણ પાસે હતાં હું તો પથારીમાં હતો,
રે ! નિર્મળા ! રે ! નિર્મળા ! એ શબ્દ હરદમ ઝંખતો. ૬૮
કો' સ્નેહિયે ઝટ તારથી ગુરૂદેવ તેડાવ્યા હતા,
મમ માતસમ ગુરૂપત્નિને નિજ સંગ તે લાવ્યા હતા;
મસ્તિક દવા તે ચોળતાં' ગુરૂપત્નિ છે ગુણિયલ ખરે !
હે ! માત ક્યાં છે નિર્મળા ? એ પ્રશ્ન મેં પૂછ્યો અરે ! ૬૯
ગુરૂપત્નિ ના બોલ્યાં કશું આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
તબિયત બગડશે શાન્ત થા ! ગુરૂજી કહે કૈં ભાખમાં;
ચેતી ગયો હું નિર્મળાનો પ્રાણુ પરલોકે ગયો,
રે ! નિર્મળા ! એવું વદી બેભાન પાછો હું થયો. ૭૦

*　　　*　　　*　　　*

કૈં કૈં દવાઓ વાપરી ડૉકટર અને વૈદ્યો તણી,
દિનરાત ગુરૂ ગુરૂપત્નિએ લીધી મહેનત હા ! ઘણી;

મમ દર્દ તો વાધ્યું હતું રે ! કેસ કબજે ના રહ્યો,
કૈં કૈં ઇલાજો યોજતાં છઠ્ઠે દિને જાગ્રત થયો. ૭૧
ડૉક્ટર વિના મુજ પાસ બીજું કોઇએ પણ ના હતું,
ગુરૂપત્નિને જોવા થકી મમ દર્દ તો વધતું જતું;
તેથી અરે ! મુજ પાસ બીજું કોઇએ પણ ના રહે,
મમ હ્રદય ઘટના રોકવા ડૉક્ટર નવિન વાતો કહે. ૭૨
એ રીત દીન પંદર ગયા સાજો શરિરે હું થયો,
ગુરૂની રજા પૂરી થતાં ગુરૂસંગ નિજ ગામે ગયો;
નિજ ગામમાં આવી કથા મ્હેં નિર્મળાની સાંભળી,
હા ! લગ્નના પ્હેલે દિવસ રે ! ઝેર–પી–કન્યા મરી.' ૭૩
છટકેલ સાથે લગ્ન લીધું તાત પણ નિર્દય થયા,
ના અર્જ બાળાની સુણી રે ! પ્રાણ કન્યાના ગયા;
કન્યા તણા કમભાગ્યની કરૂણાજનક કથની સુણી,
ધિઃક્કાર આવ્યો મુજપરે રે ! રે ! સુકન્યા મ્હેં હણી. ૭૪

* * *

પ્રાયશ્ચિત !

રે ! રે ! હ્રદય બસ જા બળી અંગારમાં તું રાખ થા !
પ્રાયશ્ચિત એ પૂરૂં નથી જા ! જા ! હવે દુર્મૂખ થા ?
બાળા ફસાવી ભોળી ત્હેં ઓ ! દુષ્ટ દિલડા દૂર જા !
એ જુલ્મ કૈં ઓછો નથી રે ! ઝેર ખા ! બસ ઝેર ખા ! ૭૫

દીધો દિલાસો ને પછી વિશ્વાસઘાતી કાં થયો ?
કન્યા અરણ્યે એકલી ત્યાગી હું તો નાસી ગયો !
કન્યા કપાણી વન વિષે ખૂની અરે ! તેનો થયો !
રે ! રે ! ભુસાયે ના કદાપી ડાઘ એ દિલમાં રહ્યો ! ૭૬

શોધું સકળ સંસારમાં પણ નિર્મળા મળશે નહિં !
રે ! નિર્મળા જો ના મળે ચીંતા કદી ચળશે નહિં !
રે'વું ફીકરમાં રોજ રે ! શું કષ્ટ એ ટળશે નહિં ?
શશિકાન્ત આ સંસારમાં શાન્તી તને મળશે નહિં ! ૭૭

ડંખે હૃદય દરરોજ મ્હારે ડંખ એ સ્હેવો નથી !
આ મોહમય સંસારનો લ્હાવો હવે લેવો નથી !
સુખ સ્વપ્નમાં દીઠું ન કો' દુ:ખવંત મમ જેવો નથી !
કિસ્મત બન્યું કંગાલ કો'ને દોષ કૈં દેવો નથી ! ૭૮

ફાટે હૃદય મ્હારૂં અરે ! લૈને ફકીરી હું કરૂં !
પણ જીંદગી છે ઝેર જેવી તો જીવીને શું કરૂં ?
છે પાપમય કાયા બધી તો મર્ણથી શાને ડરૂં ?
ના પાપ જાયે મ્હાનથી રે ! રે ! મરીને શું કરૂં ? ૭૯

કર્મે બનેલો અંધ હું ના રાહ કો બતલાવશો !
અથડાઉં છો કૂટાઉં પણ રે ! રે ! દયા ના લાવશો !
નિર્દય ખુની ખાડે પડે ના ના નહિં અટકાવશો !
પોકાર કરશે કાઢવા ના પાસ તેની આવશો ! ૮૦

* * *

રે ! બાર વર્ષ થયાં છતાં પણ ઘા હજુ મટતો નથી !
પ્રાયશ્ચિતનો કીડો હૃદય ત્યાગી જરા ખસતો નથી !

કોરે કલેજું તે કીડો આનંદ મન વસતો નથી !
રે! રે! દિવાનો છું જરા પણ કો' દિવસ હસતો નથી ! ૮૧
સ્નેહીઓ મથે પરણાવવા પણ લગ્ન તો કરવું નથી !
દુનિયા દિવાનો છો કહે એ દોષથી ડરવું નથી !
છે પ્યાર પર પૂળો મુકયો બસ પંથ એ પળવું નથી !
રે ! મોહમાયાના સમુદ્ર મહીં હવે મળવું નથી ! ૮૨
આ જીંદગીને ત્યાગવા બે વાર મ્હેં ખટપટ કરી !
આયુષ્ય દોરી ના કપાણી રે ! ગયો હું ના મરી !
રે ! મ્હોત નાસે દૂર મુજને દેખતાં જાયે ડરી !
કંગાળ છું ! પાપિષ્ઠ છું ! છુટકો કરોને શ્રી હરિ ! ૮૩
મજનૂં બન્યો છું હાય હું લયલી વિના ઘેલો ફરૂં !
લયલી વિના હું શું કરૂં ? લયલી વિયોગે હા ! મરૂં !
લયલી ભરૂસે છે ફસી મજનું હ્રદય ડરતો નથી !
લયલી કબરમાં જૈ સુતી મજનું હજૂ મરતો નથી ! ૮૪
" આવે સુકન્યા સ્વપ્નમાં "શશિકાન્ત" છો શાણા તમે ! "
" શરણે રહેલાંને તજી સંસારમાં રે'વું ગમે ! "
" હું તો સુખી છું સ્વર્ગમાં પણ રીત તમ સારી નહિ ! "
" વિશ્વાસઘાતી કાં થયા ? દિલમાં દયા ધારી નહિં ! " ૮૫
પળમાં હસે ! પળમાં રડે ! પળમાં ઘણી ગુસ્સે થતી !
પળમાં છુપાવી મૂખ કન્યા નિર્મળા નાસી જતી !
હું કરગરી પાયે પડું પણ નિર્મળા માને નહિં !
મમ હ્રદય કેરા કષ્ટને દેવાંગના જાણે નહિં ! ૮૬

કો' વાર કાળી રાત્રીએ સમસાનમાં હું તો જતો !
ભડભડ ચિતાઓ જ્યાં બળે તે પાસ જૈ રોતો હતો !
લૈ રાખ તે સમશાનની આખા શરિરે ચોળતો' !
હે નિર્મળા તું કયાં ગઇ ? પોકાર પાડી બોલતો' ! ૮૭

* * *

પ્રિય પાઠકો ! મમ પ્રેમની કરૂણાજનક કથની લખી,
રે ! છે અધૂરી તે હજુ આગળ લખાઇ ના શકી;
પુસ્તક ભરાયે કૈંક પણ ઉદ્‌ગાર મ્હારા ના ખૂટે,
હરિ હાથ લે ! પ્રભુ મ્હોત દે ! આ દેહથી આત્મા છૂટે. ૮૮

* * *

* * *

છેવટ— * *

એ રીત એ શશિકાન્ત ભૂલી ભાન દિવાનો થયો,
વર્ષો વિત્યાં પણ નિર્મળાની યાદ ના વિસરી ગયો;
ના દેહનું કૈં ભાન છે સૂકાઇ કાષ્ટ સમો થયો,
રે ! રક્ત સૌ ઉડી ગયું બસ અસ્તીનો માળો રહ્યો. ૮૯
દિન એક આવ્યું પૂર સરિતા જોસમાં વ્હેતી હતી,
વાદળ છવાયું ગગનમાં વરસાદની વૃષ્ટિ થતી;
ચમકે વિજળીઓ નભ વિષે ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
આવે સપાટા પવનના સૌ ઘર વિષે પેસી જતાં. ૯૦
તે સમય સાધીને દિવાનો તીર સરિતાને ગયો,
ઓ ! નિર્મળા ! એવું વદી તે તુર્ત જળવાસી થયો;

પત્તો મળ્યો ના તેહનો જળની સમાધી છે કરી,
શશિકાન્ત આ સંસારમાં શોધ્યો મળ્યો ના કૈં ફરી. ૯૧
તે જાણુતાં સૌ લોક શોકાતુર અંતરમાં થયું,
રે ! દિવ્ય પ્રેમી જોડલું સંસારને છોડી ગયું;
હે ! દેવ તું સૌ દમ્પતીમાં પ્રેમ એવો સ્થાપજે,
એ યુગલ આત્માને સદા શાન્તી પ્રભૂ તું આપજે. ૯૨

*　　*　　*　　*

જે દિવસ પુત્રી નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો,
તે દિવસથી ભોળો પિતા દુ:ખથી પથારી વશ થયો;
ઓ પ્યારી પુત્રી કયાં ગઇ ? હું મોહમાં અંધો રહ્યો,
રે ! દીવ્ય મ્હારો દીવડો ! મુજ પાપથી ગુપ્ત થૈ ગયો. ૯૩
ના પાસ કોને આવવા દે પત્નિને ગાળો દીયે,
તુજ વીણુ પ્યારી પુત્રીનું રે ! રક્ત પાપી કો પીયે ?
જા દૂર થા ! જા દૂર થા ! ઓ દુષ્ટ રંડા મુજ થકી,
તુજ ફંદમાં હા ! હું ફસાયો વાત થૈ કર્મે લખી. ૯૪
એ તીવ્ર પશ્ચાતાપથી પ્રેમી પિતા પાગલ થયો,
ત્રણુ માસ શેવી મંદગી સંસારને છોડી ગયો;
લોકો તણા અપવાદથી પત્નિ પિયરમાં જૈ રહી,
એ રીત એક કુટુંબની કરૂણાજનક કથની કહી. ૯૫

"દીવાસો" સં. ૧૯૭૧
ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીનો
નવો માળો—**મુંબઇ.**

લેખક,
"**મણિકાન્ત**"—હળધરવાસવાળા.

" મ્હારી મીઠી કોયલનું મ્હોત ! "

—ગઝલ—

સુકોમળ કંઠની કોયલ સુણાવી રાગ રમતી'તી,
બિચારી બાગ ભમતી'તી અરે ! ઘાયલ કરી કોણે ?
ન કો'ને દુખ તે દેતી ન કો'નું નામ તે લેતી';
છતાં નિર્દોષ પર ગોળી અરેરે ! વાપરી કોણે ?
કરી ઉત્પન્ન કિરતારે હતી ના કોઇને ભારે;
તથાપિ તેહને હણવા, અરે ! હિમ્મત કરી કોણે ?
દુ:ખી આ દિલ મ્હારાને અહા આરામ દેતી'તી;
મધૂરૂં ગાન ગાતી'તી ગુણી ગાયક હરી કોણે ?
હતો હું તેહનો આશક મીઠી મોહક હતી મ્હારી;
મને નારાજ કરવાની કુબુદ્ધિ એ કરી કોણે ?
અહા ! આંબાતણો ડાળે મનોહર ટૌકતી માળે;
ધડાકે ભોંય પાડી પાપની પ્યાલી ભરી કોણે ?
નહિં કોયલ વિના ચાલે હવે આનંદ કો' આલે;
અમારા પ્રેમની દોરી અરેરે ! કાતરી કોણે ?
અરે ! કો' આંહીં આવોને સિતમગરને બતાવોને;
કરૂં શિક્ષા સિતમની હું હવે ઘેલો બન્યો છું હું.

" મણિકાન્ત "

"દિવાનો શશિકાન્ત!"

—ગઝલ—

દિવાનાને તમે છેડી નકામા શીર ફોડો છો;
  અમારા ઝખ્મના ટાંકા તમે શા માટ તોડો છો ? દિ.
દિવાની છે બધી દુનિયાં દિવાનો અન્યને ધારે;
  સમજ વણ પારકી પોથી સમજ વણ કેમ છોડો છો ? દિ.
દિવાના હાલ આ સાથી ? અમારૂં દિલ જાણે છે;
  પરાઈ પીડ સાંભળવા તમે કાં જીવ જોડો છો ? દિ.
ઝખમ ઝેરી કટારીનો પિછાને છે પડયો જેને;
  દિશા દેખ્યા વિના જે તે દિશાએ કેમ દોડો છો ? દિ.
અમારા કષ્ટની કાણી સૂણીને શું તમે કરશો ?
  અરે! એ યાદને આપી પડેલાને પછાડો છો ! દિ.
છતાં ઇચ્છા તમારી છે અમારો હાલ સાંભળવા;
  કહું ટુંકાણમાં કા'ણી મગર બાજી બગાડો છો ! દિ.
અરેરે ! ! એ કથા કે'તાં જીગર મ્હારૂં જગી જાશે;
  અધૂરી વાત એ રે'શે ભલા કાં દિલ લગાડો છો ! દિ.
સૂણી શાણા દિવાનાની કથા દિલમાં દયા ધરજે;
  અરે ! વાજીંત્ર તુટેલું તમે વીરા વગાડો છો ! દિ.

* * *

અમારા પ્રેમનો તંતુ અરે ! ઓ ભાઇ ! તૂટયો છે !
ભરેલો કુંભ અમૃતનો અરેરે ! ! હાય ! ફૂટયો છે !
ખરે ! તે રોજથી અક્કલ ખજાનો છેક ખૂટયો છે !
અમારા દિલનો ઘોડો કરી તોફાન છૂટયો છે !

*　　　*　　　*

પ્રભુ એ પ્રેમની દેવી ભલી ભાર્યા મ્હને દીધી,
પતિ ભક્તિ તણો હૈયે હતો હા ! મીષ્ટ વારિધિ:
ભરીને પ્રેમની પ્યાલી હતી મ્હેં પૂર્ણ ના પીધી,
અરે ! ઝાલીમ જમડા એ ઊપાડી તેમને દીધી.

*　　　*　　　*

નિરખજો આ દિવાનાને નયનમાં નીર–આવે છે !
હવે ફાટે હૃદય મ્હારૂં અરે રે ! ! ફેર આવે છે !
કાઢી હું ના શકું કા'ણી 'દિવાની' લ્હેર–આવે છે !
કલેજું કત્લ કરવાને જુઓ સમશેર–આવે છે !

*　　　*　　　*

પધારો પ્રેમની દેવી ! અહા ! પુષ્પે વધાવું છું !
અમારો પ્રેમ છે કેવો ? હૃદય ખોલી બતાવું છું !
અરે ! પણ તું નથી પાસે પછી કો'ને જણાવું છું !
કબરમાં તું સબર કરજે ખબર લેવાજ આવું છું !

*　　　*　　　*

દિવાનો એટલું બોલી હસ્યો હી ! હી ! અને નાઠો,
દિવાનાને રડાવી મ્હેં અનુભવ મેળવ્યો માઠો;
અવલની યાદ આપીને હૃદય ત્હેનું દુખાવ્યું મ્હેં ?
હવે પસ્તાઊં છું પૂરો અરે ! આ શું બનાવ્યું મ્હેં ?

—દોહરો—

અંતરના આઘાતથી મસ્તિક ભ્રમ જો થાય;
દિવાનો દુનિયાં કહે વૃથા જીંદગી જાય.

"મણિકાન્ત" નાં લખેલાં પુસ્તકો.

મણિકાન્ત—કાવ્યમાળા.	(આવૃત્તિ ૨ જી)	૧-૪-૦
પાપી પિતા અને સદ્‌ગુણી સીતા.	,, ૧ લી)	૦-૧૨-૦
સંગીત સુબોધ-બિંદુ.	,, ૧ લી)	૦-૪-૦
સંગીત મંગલમય.	,, ૩ જી)	૦-૪-૦
નિર્ભાગી નિર્મળા.	,, ૨ જી)	૦-૩-૦
બ્રહ્મહત્યા! યાને આપઘાત કે ખૂન?	,, ૧ લી)	૦-૨-૦
જ્ઞાન પ્રવાહ.	,, ૧ લી)	૦-૧-૦

મળવાનું ઠેકાણું.

શંકરલાલ મગનલાલ પંડયા.

ઠે ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીનો

નવો માળો, પોસ્ટ નંબર-૨-મુંબઈ.

ઉપરનાં પુસ્તકોમાં જે ઠેકાણે—* ફુલની નીશાની કરી છે તે પુસ્તકો હાલમાં શીલીક નથી.

શ્રીહરિઃ

છુટક, કાવ્ય.

તથા

ટોળક બંધુને વિનંતી.

" લેખક—મણિકાન્ત. "

" કનૈયાની બંસી ! "

—ગઝલ—

કનૈયા કા'ન ઓ મ્હારા બજાવો બંસળી પ્યારા. એ ટેક.

મધુરી બંસળી વાગે, સુકોમળ કાનને લાગે;
રસીક હું બંસળી રાગે, અજબ જ્યોતી હૃદય જાગે.
ઢળે અંતર અમીધારા, બજાવો બંસળી પ્યારા—કનૈયા.

ભુલીને ભાન હું ભટકું, સુણાયો શબ્દ આ કયાંથી ?
દિવાની થૈ દિશા દોડું ઝમકતો નાદ એ જ્યાંથી.
દિયો દર્શન દયાવાળા, બજાવો બંસળી પ્યારા—કનૈયા.

કહે છે લોક કાનુડો અજબ જાદૂ જરૂર જાણે;
અહાહા ! બંસીના નાદે નગર નરનારીને તાણે.
ત્રિકમ તાબે બનું તારા બજાવો બંસળી પ્યારા—કનૈયા.

ગમે તે લોક છો બોલે તમો પર પ્રેમ છે મ્હારો;
ઉગારો આપની દાસી ભરૂસો છે મને તારો.
નરોત્તમ ના થશો ન્યારા-બજાવો બંસળી પ્યારા—કનૈયા.
કહે "શંકર" કનૈયાની સુણીને બંસી હા! સુંદર!
બની ઘેલી સકળ ગોપી મધુરો નાદ એ મનહર!
વિભૂ વસજો હૃદય મ્હારા, બજાવો બંસળી પ્યારા—કનૈયા.

"તું શું કરે?"

ગઝલ—સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ચાલશે)

આ કાષ્ટની માળા અરે! તું ફેરવીને શું કરે?
કિરતાર ના અંતર વિષે હસ્તે ધરી—તું શું કરે?
નિત્ય ન્હાય નિર્મળ નીરથી સરિતા સરોવરમાં જઇ;
પણ મેલ ના મનનો મટયો જર વાપરી—તું શું કરે?
ટીલાં અને ટપકાં કરી છે ભસ્મ સો અંગે ભરી;
પણ શરીરમાં શયતાન છે ભભુતી ભરી—તું શું કરે?
બસ રામ રામ પુકારતો, પણ પ્રેમ ના પ્રભુના પરે;
ના રે'મ તુજ હૃદયે રહે ઇશ છેતરી—તું શું કરે?
રે! દેવ દર્શન માટ તું ફરતો ફરે સૌ મંદિરે;
આકીન ના અંતર વિષે ફોગટ ફરી—તું શું કરે?

તું નેત્ર ઢાંકીને સદા બસ ધ્યાન ધરતો ઢોંગથી;
પણ ચિત્ત તુજ ચંચળ રહે ફુતવા કરી--તું શું કરે ?
એકાદશીને અન્ય કૈં ઉપવાસ કરતો કષ્ટથી;
પણ ભ્રષ્ટ છે તુજ ભાવના ભૂખે મરી--તું શું કરે ?
જે ડોળ રાખે બ્હારનો તે હોય જો હૈયા વિષે;
હરિ હાથ છે "શંકર કહે ખટપટ કરી--તું શું કરે ?

"વ્હાલાની વાટ જોતી વીરહી વામાનું ખટરૂતુનું અવલોકન" !

ગઝલ—સોરઠી (હરિગીતમાં ચાલશે.)

પરદેશમાં પ્રિયતમ ગયા નારી તજી ન્યારા થયા;
રે વાયદા જાયે વહ્યા ભરથાર-કાં આવ્યા નહિં ?
આવી વસંત રૂતુ રૂડી ફુલ પાન વૃક્ષે લાવતી';
ના ભાવતી દિલ દાહ છે દિલદાર-કાં આવ્યા નહિં ?
કલ્લોલ સૌ પક્ષી કરે કોયલ કરે ટોકારરે;
સંતાપતા એ શબ્દ હા ! સુખકાર-કાં આવ્યા નહિં ?
ગ્રીષ્મે ઘણી ગરમી પડે બળતું હૃદય ઝાઝું બળે;
પણ પ્રેમ પાણી પ્રીતથી પાનાર-કાં આવ્યા નહિં ?

પંખા પવન ગમતાં નથી અત્તર સુગંધી શું કરૂં ?
વાલમ વિના વસમું બધું વસનાર–કાં આવ્યા નહિં ?
વર્ષા વિષે વારી પડે હરિયાળી સૌ પૃથ્વી કરે;
નવ શાન્ત હું મમ શરિરના શણગાર–કાં આવ્યા નહિં ?
આકાશ ચમકે વીજળી ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
બોલે પપૈયા મોર પણ દુ:ખહાર–કાં આવ્યા નહિં ?
આસો પુનમની ચાંદની રૂતુ શરદમાં શોભે ગણી;
પણ અધર રસ પાનાર ને પીનાર–કાં આવ્યા નહિં ?
પંથી ઘરે પાછા ફર્યા દિપોત્સવી દિન આવિયા;
વિરહી હૃદયમાં વ્હાલથી વસનાર–કાં આવ્યા નહિં ?
હેમંતમાં સૌ હોંશથી નરનારીઓ ક્રીડા કરે;
ચતુરા કહીને ચિત્તથી ચ્હાનાર–કાં આવ્યા નહિં ?
ઠંડી પડે થરથર ધ્રુજું બાળા બની હું બ્હાવરી;
પકવાન સાથે પ્રેમથી જમનાર–કા આવ્યા નહિં ?
વાયુ શિશીરે વાય છે વામા ઘણી ગભરાય છે;
મમ કષ્ટને હરનાર એ સરદાર–કાં આવ્યા નહિં ?
ફુલ પાન વણ વૃક્ષો થયાં ભયકાર આ ભવ ભાસતો;
અકળાઉ હું અબળા તણા આધાર–કાં આવ્યા નહિં ?
આવ્યા દિવસ હોળી તણા મોહન પધાર્યા મંદિરે;
વામા ગળે વળગી પડી વ્હાલા ભલે આવ્યા અહીં.

પ્યારમાં મસ્તાન,

—ગઝલ—

બનીને પ્યારના જોગી, જગે અહલક-જગાવીશું;
અમે બસ પ્યારના નામે, સુખે ગરદન કંપાવીશું !
હજારો માલ મિલકત કૈં, વળી જાહોજલાલી કૈં;
અમે દિલદારના બોલે, બધું પળમાં-ખપાવીશું !
અમોને ઝેરનું પ્યાલું, ભરી કો' પ્યારથી આપે;
અમે શંકા વિના શરબત, ગણીને-ગટગટાવીશું !
કિતાબો જ્ઞાનની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
અમે કોરી કિતાબે પ્યારની બેતો-છપાવીશું !
અમે શાળા સ્થપાવીને, ભરીશું પ્યારના ચેલા;
તહાં બસ પ્યારના જાપો, અમે હરદમ-જપાવીશું !
તપાવી લાલ કીધેલા, ઉન્હા લોખંડના સ્થંભે;
કહે કો પ્યારને ભેટો, મળી કાયા-તપાવીશું !
અમે મસ્તાન મ્હોબતમાં, દિવાના ખાસ દિલબરમાં;
દિલાસો જો નહિં દેશે, કદમ ગરદન-ઝુકાવીશું !
દિવાનો છો કહે દુનિયાં, નથી દરકાર દુનિયાંની;
અમે બસ પ્યારના બંદા, બની સેવા-બજાવીશું !
અમારા દર્દના માટે, દવા ના કામ કૈં આવે;
અમોને પ્યારની પરવા ! મળે મૉજો-ઊડાવીશું !

ભયાનક ઝ્હાડ તોડીશું, લડીશું શેરની સાથે;
  અમે તો પ્યારના મંત્રે, મહા મહેનત-ઊઠાવીશું !
અમારો પ્રેમ છે કાતિલ, નથી કાચો જરાએ કૈં;
  કહો તો પ્યારની ફૂંકે, ફના દુનિયાં બનાવીશું !
રહીશું પ્યારની સાથે, મરીશું પ્યારના માટે;
  અમે આ જીંદગી દિલદારની પાછળ-લૂંટાવીશું !

પદભ્રષ્ટ થયેલો પ્યાર !

—ગઝલ—

તપાવેલા તવા જેવું, અરે ! અંતર અમારૂં છે;
  તમારાં પ્યારનાં બીંદુ, પડ્યા પહેલાં બળી જાશે !
અમારી દિલ વાડીમાં, બીયાં ના પ્યારનાં રોપો;
  સુકાશે ને સડી જાશે, ફળી ફળ ફૂલ ના થાશે !
અમારા મન રૂપી મચ્છી, ન આવે પ્યારની જાળે;
  કદિ સપડાય તો છેદી, સપાટામાં છુટી નાસે !
અમારૂં મન રૂપી મૃગલું, ફસે ના પ્યારના ફાંસે;
  જશે નાસીજ જંગલમાં, નહિ કો' કાળ સપડાશે !
અમારા દિલના દરિયે, નહિ મળસે મીઠું પાણી;
  ખરેખર ! છે બધું ખારૂં, પિશે તે તૂર્ત પસ્તાશે !

અમારા દિલનો શીશો, નથી શરબત શરાબોનો;
  ઝરેલું ઝેર છે તેમાં, પીતામાં પ્રાણ તો જાશે !
અમારૂં મન નથી મેવો, ભરૂંસે ના ભૂલી લેવો;
  જમીને દોષ ના દેવો, નહિં જો દુઃખ જોવાશે '
અમોને નાથ ના કે'શો, ન અમને બાથમાં લેશો;
  ઉજડ અંતર અમારૂં છે, ભયાનક દેખતાં ભાસે !
નથી દિલદાર પર દિલ આ, નથી મહબૂબમાં મોહ્યા;
  તમારાં નાઝ નખરાંથી, નહિં મન પ્યારમાં ન્હાશે !
તમારી પ્યારની વાતો, અકારી કાનને લાગે;
  અમારા કાન છે બ્હેરા, ભલે બુલ બુલ પરી ગાશે !
કિતાબો પ્યારની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
  અમે તો પ્યારના દુશ્મન, ન કો' પ્યાલી ભરી પાશે !
અમે ના પ્યારના ચેલા નથી માલીક મ્હોબતના;
  કરોડો કોસનુ અંતર, પડ્યું પાછું ન સંધાશે !
"કૃતઘ્ની" લોક છો કે'તા, તમા–શી–લોકની અમને ?
  અમારામાં અમે રાજી, અમોને કોઇ ના ચ્હાશે !
જુનાં પીંજર અમારાં છે, મળે ના પ્યારની મેનાં;
  હતી તે હાથથી ગઇ છે, કદી પાછી ન દેખાશે !
અમે તો પ્યારને બાળી, બનાવી ખાખ ખાધી છે;
  કદી લાખો ઇલાજોથી, સજીવન તે નહિં થાશે !
અમોને છે નહિં પરવા, સજીવન પ્યાર કરવાની;
  અમારી જીંદગી આખી, ખરેલા ઝાડ સમ જાશે !

ઇશ્કનો અન્જામ !

—ગઝલ—

અરે ! ના ઇશ્કમાં પડશો, પૂરા પસ્તાઇને રડશો;
બની કૈં ઇશ્કના બંદા, મરાયા ઇશ્કના માટે.
ઘણા જન ઇશ્કમાં ઘેલા, બની ઘરબાર મેલીને;
જગાવી જોગ જંગલમાં, ભરાયા ઇશ્કના માટે.
ભલે હો શાહ કે સેવક, ભલે રાણી અગર દાસી;
સકળનું સુખ ને વૈભવ, હરાયા ઇશ્કના માટે.
ખરેખર ખૂન કૈં કીધાં જૂલમનાં જામ પી લીધાં;
પડીને પાપના ફંદે, ફસાયા ઇશ્કના માટે.
ભલાં લૈલી અને મજનું, પડાયાં'તાં ઇશ્કની આગે;
અરે ! અન્જામ એ આવ્યો, હણાયાં ઇશ્કના માટે.
વળી ફરહાદ ને શીરી, વિના મ્હોતે મુવાં બન્ને;
કસોટી પ્યારની પર જે, કસાયાં ઇશ્કના માટે.
અહા ! કૈં રાજ્ય પલટાયાં, કુટુંબો નાશ કૈં પામ્યાં;
વહેતા ખૂનથી ખાડા, ભરાયા ઇશ્કના માટે.
કથે 'શંકર' નથી સ્હેલો, કઠણ છે ઇશ્કનો રસ્તો;
અરેરે ! ઇશ્કના ચેલા, ચવાયા ઇશ્કના માટે.

બેવફા ભરથારને !

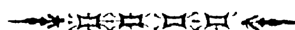
—ગઝલ—

નથી જો પ્યારની પરવા
સગાઇ કાં બતાવો છો ?
સગાઈ જો ગણો છો તો,
ઠગાઇ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
સગાઇ લગ્નથી સાંધી,
સગાંએ ગાંઠ આ બાંધી:
અરે એ ગાંઠને તોડી,
જુદાઈ કાં બતાવો છો ? નથી૦
પ્રભુ છો પ્રાણથી પ્યારા !
સદા શિરછત્ર છો મ્હારા;
બનીને બેવફા વ્હાલા,
બુરાઇ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
હૃદયમાં જો હતી ચોરી.
ફસાવી નાર કાં ભોળી ?
સગાઇ સાધતાં પ્હેલાં,
સફાઇ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
અમારૂં ચિત્ત હરવાને,
અમોને હાથ કરવાને;

અમારી સાથ વરવાને,
ભલાઇ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
અમોને અતી આશા !
તમારો પ્રેમ મેળવવા;
જુની આંખે નવી પ્યારા !
નવાઈ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
તમારા પ્રેમને સારૂ,
કરૂં કુરબાન તન મ્હારૂં;
છતાં હે નાથ ! મ્હારા !
બેવફાઇ કાં–બતાવો છો ? નથી૦
પડું તમ ચર્ણેમાં પ્યારા !
દયા હા ! કયાં બતાવો છો ?
તમારે આશ્રયે આવી.
અરેરે !–કાં સતાવો છો ? નથી૦

"અમારા કંથના માટે !"

—ગઝલ.—

અમે આ દેહ ધારી છે, અમારા કંથના માટે;
વળી માયા વધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પિયર પળમાં તજી દઇને, સુભાગી સાસરે આવ્યાં;
રમત સરવે વિસારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦

પિતાથી લાડ કરતાં'તાં, પજવતાં માતને ભારે;
  હવે બુદ્ધિ સુધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
કહ્યું ના કોઇનું કરતાં, અતી ઉન્મત્ત થઇ ફરતાં;
  હવે તો લાજ ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
જુનાંની પ્રીત તોડીને, નવાંથી સ્નેહ જોડીને;
  ગરવની ગાંઠ ગાળી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
ટુંકારા સાસુના ખાધા, નણંદના બોલ સાંખ્યા છે;
  ક્ષમાની ઢાલ ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પરાધિન પિંજરે રહીને, હશે કદી કષ્ટ કૈં વેઠયું;
  ઉદ્દામી ટેવ ટાળી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પતિની સેવ છે સાચી, રહી નિજ નાથમાં રાચી;
  અનીતિ તો અકારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
ધરી શણગાર શુભ અંગે, ઠમકતી ચાલ ચાલીને;
  શરીર શોભા વધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
કહે તે કંથ કરવાનાં, પતિને દેવ ગણવાનાં;
  અડગ એ ટેક ધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પતિના સુખમાં સુખીયાં, પિયૂના દુઃખમાં દુખિયાં;
  સરસ રીત એ સ્વિકારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પતિનું આંસુ પડશે ત્યાં. અમારૂં લોહી આપીશું;
  પતિવૃત માળ પ્હેરી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦

ધનવાન અભિમાની સગાઓને ઠપકો!

ગઝલ સોરઠી–(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

આવ્યા તમારે આંગણે આવો ભલે કે'તા નથી;
 કરિયે પ્રણામ સલામ પણ કૈં લક્ષમાં લેતા નથી!
ક્હો શેઠ કુશળ ક્ષેમ છે? તમ બાળ બચ્ચાં કેમ છે?
 આ રંકના પર રે'મ છે? ઉત્તર અરે દેતા નથી!
નવ બેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો;
 અવલોકતાં અવળા ફરો સ્હામુ જરા જોતા નથી!
જળ પાત્ર નિજ હાથે ભરી, મ્હેલાં તમો સ્હામે ધરી;
 વિવેકથી વૃષ્ટિ કરી, પાતા અગર પી–તા નથી!
જળપાન વણ કહવે કર્યું, અંતર અમારૂં હા! બળ્યું;
 ના ધ્યાનમાં આપે ધર્યું, નરમાશમાં ન્હાતા નથી!
કૈં વાત જો કરિયે અમે, પણ સાંભળો ના તે તમે;
 ના બોલવું તમને ગમે, કિરતારથી બ્હીતા નથી!
દુઃખ–વાત તમ પાસે કહે, ના રે'મ તમ હૃદયે રહે;
 અમ આંખથી આંસુ વહે, એ આંસુડાં લ્હોતા નથી!
ધનહીણ શું હલકા અમે? ધનવાન તે ભારે તમે?
 તમને સદા ચહિયે અમે, અમને તમે ચ્હાતા નથી!
અંધા બનો અભિમાનમાં, ના વાત લ્યો કૈં ધ્યાનમાં;
 છેવટ જવું જ સ્મશાનમાં, પણ ગર્વને તજતા નથી!
છે રંક રાજા હારમાં, કિરતારના દરબારમાં;
 કો ઊંચ નીચો–ધાર માં, જૂઠું અમે ગાતા નથી!

"તો શું?!!!"

—ગઝલ—

કદર વણ નોકરી કો'ની કરી યા ના કરી 'તો શું?'
 યકિન વણ હસ્તમાં માળા, ધરી યા ના ધરી-'તો શું?'
મંહાબ્બત વીણ મહબુબની, કદી સંગાથ બેસીને;
 શરાબોની સરસ પ્યાલી, ભરી યા ના ભરી-'તો શું?'
મહા મહિના તણી મોસમ, ગગનમાં વાદળી ગાજે;
 અરે! એ વાદળી ભૂ પર ઝરી યા ના ઝરી-'તો શું?'
ચતુરાને નથી ચ્હાતો, ચતુરા ના મને ચ્હાતી;
 કદી એ સ્નેહ વણ સાદી, ઠરી યા ના ઠરી-'તો શું?'
અનીતિ કાર્ય આદરતાં, અવલથી ના ડરી રામા;
 બનીને ભ્રષ્ટ ભુંડી તે, ડરી યા ના ડરી-'તો શું?'
મનુષ્યોથી ભરી હોડી, ડુબી જૈ મધ્ય દરિયામાં;
 પડી ઉંધી તરી પાછી, તરી યા ના તરી-'તો શું?'
નથી મન મોહમાં રમતું કદી ના કામની ઇચ્છા;
 અરે! કુબજા મળી 'તો શું?' મળી જો ગુલ પરી-'તો શું?'
ગઇ ઘરને તજી રામા, અવરથી સ્નેહ છે સાંધ્યો;
 પછી પસ્તાઇને પાછી, ફરી યા ના ફરી-'તો શું?'
કમાયો કષ્ટથી પૈસા, કદી કોડી નહિ ખરચી;
 મુરખ મુફલિસ રહ્યો 'તો શું!' અગર દોલત મળી-'તો શું?'
કહે 'શંકર' ધરીને જન્મ, જો પરમાર્થના પોષ્યો;
 જીવે જગમાં કદી 'તો શું?' ગયો તે જો મરી-'તો શું?'

કુદરતને !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ કારમી કુદરત ! તને અવળુ સુઝયું ક્યાંથી ?
સુધાર્યું હોત તો સુધરત ! તને અવળુ સુઝયું ક્યાંથી ?
સુશોભિત ને સુગંધી છે છતાં કાંટા ગુલાબે કાં ?
મહા ખેંચાણ મુકયું છે અયે ! કુદરત ! શરાબે કાં ?
ભર્યું ત્રણ ભાગમાં પાણી જમિન તો એક ભાગે છે;
છતાં જળ છે બધું ખારૂં કહે એ ઠીક લાગે છે ?
રૂડો રજની તણો રાજા કલંકિત ચંદ્ર કાં કીધો ?
બનાવ્યો કેમ ક્ષય રોગી ? અરે ! અપવાદ કાં દીધો ?
મનોહર કંઠની કોયલ કરી કાં તેહને કાળી ?
બનાવ્યો બગ રૂપાળો કાં ? તને કો' ના શકયું ખાળી ?
સુગંધી યુક્ત કસ્તુરી અહા ! કાળી કરી કુદરત ?
સફેદી છે છતાં કાંદે અરે ! બદબો ભરી કુદરત !
પુરા પ્રેમી પપૈયાને તૃષાતુર કેમ રાખે છે !
કરે દરકાર ના ત્હેના પરે તું રેંમ રાખે છે !
નથી પીનાર કો' પાણી ભર્યા મીઠાં સરોવર જ્યાં !
અરે ! કૈં દેશ છે એવા પુરૂં પાણી મળે ના ત્યાં !
ગુન્હો શું છે ? ઘુવડનો તે દિવસમાં ના શકે દેખી !
હળાહળ ઝેર છે જેમાં સફેદી સોમલે મુકી !
ઘણા છે દાખલા એવા ગણાવું શું ? તને કુદરત !
અજબ ફાંટા અરે ! ત્હારા ! જણાવું શું ? તને કુદરત !

શ્રીહરિઃ

"ટોળક બંધુને સવિનય વિનંતી."

હરિગીત છંદ.

ઔદીચ્ય ટોળકીયા તણા સંતાન છો શાણા ત્હમે,
તમ જ્ઞાતિનો શેવક વિનય ને સ્નેહુથી તમને નમે;
દિન અર્જ આ મમ એક છે દિલમાં ધરો તે દ્વિજવરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો? ૧
જે આ સભાના કાયદા તે ક્યાંય પણ પોષાય ના,
મનને ગમ્યું સૌ કો કરે પ્રતિબંધ તેનો થાય ના;
દુઃખકર કુધારા છે ઘણા જે બંધ કાં ના તે કરો?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો? ૨
હાંસી કરે સૌ હોંશથી ભૂદેવ ભેગા થાય છે,
ભાષણ નકામાં ભરડતા હો! હા! કરી વેરાય છે;
ના ન્યાતનું ધોળે કશું ડાહ્યા ઘણા છે દ્વિજવરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો? ૩
છે વિપ્ર નેતા વિશ્વના પણ તે અનીતિ આદરે,
નહિં હીત ઇચ્છે આપનું તે અન્યનું કેવું કરે?
અપવાદ એ ઓછો નથી પણ ધ્યાનમાં ના તે ધરો;
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો? ૪
સૌ કો કહે કૈં વર્ષથી કૉંગ્રેસ ભેગી થાય છે,
ના ફંડ કૈં ભેગું કર્યું રે! ક્યાં કુધારા જાય છે;

રે ! ઉન્નતિ જ્ઞાતિ તનોને કેળવીને કૈં કરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૫
નવ બંધ થાતાં બાળલગ્નો બહુ બુરૂ તે થાય છે,
બાળા વરસ ષટ્ સાતની તે સાસરે સંધાય છે;
નિપજે પ્રજા નિર્બળ અરે ! તન સુખ ત્હેનું કાં હરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૬
કૈં તો બિચારી બાળવિધવા અલ્પ વયમાં થાય છે,
સંસાર સુખ ચાખ્યા વિના ખૂણા વિષે ખડકાય છે;
શું દમ્પતીનો ધર્મ છે ? જાણ્યા વિના ના કૈં કરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૭
રે ! દીકરીના દોકડા લેવાય છે નિજ ન્યાતમાં,
વય ગુણ કૈં જોવાય ના નાણું મળે જ્યાં હાથમાં;
બસ સુખ સૌ તનયા તણું હાથે કરીને કાં હરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૮
હા ! વિત્ત હરવા વૃદ્ધ-રોગી-આંધળો પણ નવ જુવે,
હોયે અપંગ--અનાથ નિર્બળ નાંખતા કન્યા કુવે;
રંડાય કે છંડાય તે દિલમાં દયા કૈં ના ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૯
નવ બંધ થાતાં બારમાં લાડુ ઉડાવો લ્હેરમાં,
દેવું કરી દાંડો કરો નવ ખાખ ખાવા ઘેરમાં;
ચગદાઇ પરના રણ તળે જીવતર અકારૂં કાં કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૦

જે ઘેર મૃત્યુ હોય ત્યાં રો-પીટ ઝાઝી થાય છે,
પણ બારણામાં પ્રેમથી પકવાન તો પીરસાય છે;
મૃત્યું ભલે હો યુવકનું પણ મુખમાં મોદક ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૧
શ્રીમંતમાં પણ ખર્ચ છે બીજી રૂઢી ના છાજતી,
નિત્ય ઢોલી સાથે નારીઓ નખરાં કરીને નાચતી;
વગડાવી વાજાં વ્હાલથી કાં લોકને ભેગા કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૨
વળી લગ્નનાં છે ખર્ચ મ્હોટાં તે કમી કૈં થાય ના,
ઘર બાળીને તીરથ કરો એ આંખથી જોવાય ના;
ઘરમાં મળે ના અન્ન ને પ્હેરી પિતાંબર કાં ફરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૩
ગાયે ફટાણાં નારીઓ નિજ લાજને નેવે મુકી,
બસ સાંભળો છો હોંશથી ચતુરાઇ કાં જાઓ ચુકી ?
રે ! સાંભળે મા-બ્હેન પણ ના ધ્યાનમાં તેને ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૪
ઉચા અમે કોઇ કહે કન્યા બીજે ન આપીએ,
પણ આપનારો હોય તો બે ઉપર ત્રીજી સ્થાપિયે;
કન્યા રડે રખડે ભલે પ્હેરામણી પ્હેલાં ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૫
એ વણ બીજા કૈં દોષ છે તે ક્યાં જરા જોવાય છે,
નિર્ધન અને નિસ્તેજ જ્ઞાતી ભાઇ થાતા જાય છે;

હે શીખ યા ભય-દંડથી અટકાવ બસ તેનો કરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૬
ખોટાં ખરચ અટકાવીને પૈસા ભરાવો ફંડમાં,
તન કેળવો જ્ઞાતી તણા બસ નામના નવખંડમાં;
થાયે ઉદય કૈં આપણો એવા ઇલાજો આદરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૭
રે ! એકડા ને બેખડાની રીત કૈં સારી નહિં,
વિભાગ પાડો જ્ઞાતિના એ ભૂલ શું ભારી નહિં ?
સૌ સંપસંધીને રહો કન્યા અછત શાને કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૮
લ્યો જૈન કેરો દાખલો કૉન્ફરન્સ તેઓની ખરી,
તારી અહા ! નિજ ન્યાતને કૈં કૈં સુધારાઓ કરી;
રે ! કોમ સુધરે અન્ય ને કાં આપ અંધારે ફરો ?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૧૯
કૉન્ફરન્સ ભરવાની મના મ્હારી નથી શાણા સુણો,
આરંભ છે એ ઉદયનો છે લાભ એ માંહો ઘણો:
પણ ખંત રાખીને ખરી "યાહોમ" પગ આગળ ધરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૨૦
અંતર બળે માટે કરી કટુ વચન આ બોલાય છે,
પણ તે બદલ સૌ સુજ્ઞની "મણિકાન્ત" માફી ચ્હાય છે;
રે ! બોલવું બાકી રહ્યું તડભેદને પણ પરહરો;
હું પ્રેમથી પુછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૨૧

મુંબઇ.) જ્ઞાતિ શેવક,
તારીખ ૧૦ - ૮ - ૧૯૧૫) મણિકાન્ત-લગધરવાસવાળા.

છપાઇને બહાર પડી છે !!!

"મણિકાન્ત-કાવ્યમાળા"

લેખક "મણિકાન્ત" હળધરવાસવાળા.

ઉત્તમ પ્રકારની ગઝલોનો ભંડાર !

નીતિ, ભક્તિ, શૃંગાર, વૈરાગ્ય તથા પ્રસ્તાવિક કાવ્યોથી ભરપૂર ઉંચા કાગળો ઉપર છાપેલું પાકી બાંધણીનું સોનેરી ત્રણ નામવાળું ૩૦૦ પાનાનું દળદાર પુસ્તક. મુલ્ય રૂા. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

સોલ એજન્ટ

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

૨૬૩૦, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

મળવાનું ઠેકાણું

શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા.

ઠે. ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીનો નવો માળો.

પોસ્ટ નં.-૨-મુંબઈ.

તથા

મોહનલાલ લલ્લુભાઇ સોજીતરીયા.

c/o મંચેરજી વાડીલાલની કુંપની.

ઠે. ગણેશવાડી લખમીદાસ ખીમજીના માળો બીજે માળે

મુંબઇ નંબર. ૨.

આ પુસ્તક અમદાવાદમાં બુકસેલરોને ત્યાંથી અને મુંબઈમાં લેખક તથા પ્રકાશક પાસેથી મળશે.

ઠે. પહેલે પાને જુઓ.

અગાઉથી ગ્રાહક થઈ આશ્રય આપનાર ગૃહસ્થોનાં મુબારક નામ.

કૉપી.	નામ.
૧૦૧	શેઠ પીરોજશાહ મંચેરજી કાન્ટ્રાકટર.
૧૦૧	શેઠ દીનસાજી પેસ્તનજી ખજાંતીયા.
૧૦૧	શેઠ મણિલાલ વાડીલાલ કાન્ટ્રાકટર.
૧૦૧	શેઠ વાડીલાલ પ્રાણજીવનદાસ કાન્ટ્રાકટર.
૭૫	શેઠ પાલનજી પેસ્તનજી ખજાંતીયા.
૫૧	મી. એ. બેનજામિન ગુડસ કલાર્ક.
૫૧	મી. રૂસ્તમજી ફરામજી કાન્ટ્રાકટર.
૫૧	મી. મંગળદાસ નથુભાઈ ખરીદીયા.
૫૧	તલાટી છગનલાલ લાલચંદ વતનદાર.
૨૫	મી. મણિલાલ પુરૂષોત્તમદાસ.
૨૫	મી. મોહનલાલ લલ્લુભાઈ સોજીતરીયા.